

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Brangi melodija iš senų laikų

Visai neseniai viename gražiam Lietuvos mieste teko vesti kūrybinius užsiėmimus moksleiviams – jų metu bandėme išsiaiškinti, kas yra literatūra, kuo ji mums svarbi ir įdomi, ko ji gali išmokyti. Pagaliau – ar sunku kurti literatūrą, kas yra literatūrinė kūryba – žaidimas ar amatas, kuo ji remiasi – logika ar intuicija. Ir kas taip pat labai svarbu šiuolaikinėje globalioje kultūroje – ar rašytojas gali būti lyderis, ar jam irgi reikalinga sėkmės formulė, ar rašytoju gimstama, ar tampama.

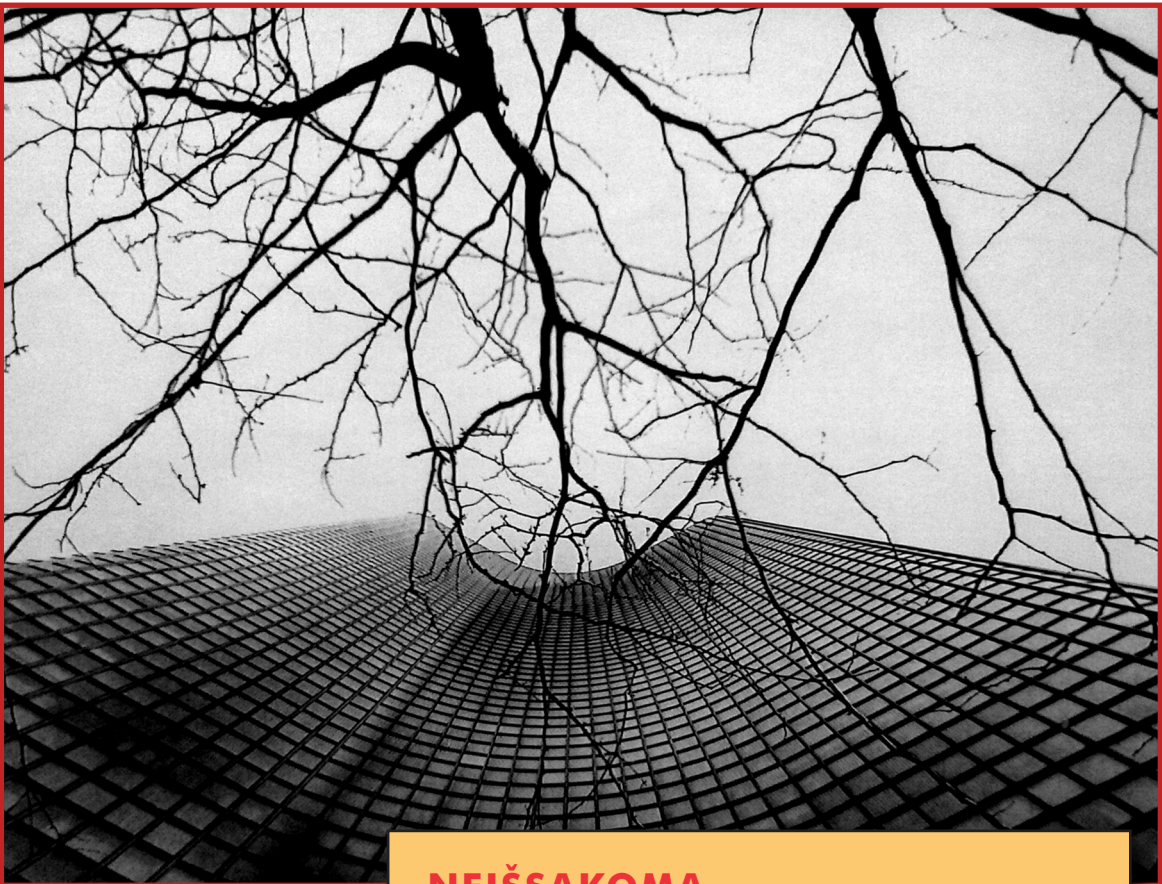
Prisipažinsiu, kad kur kas paprasčiau apie tai galvoti prie rašomojo stalo ar pasakoti draugams, nei pabandyti praktiškai įgyvendinti. Bet šis nemėgė išsūkis atsipirko su kaupu – man pačiai, daugiau nei dvidešimt metų dirbančiai profesionalios literatūros baruose, tapo aišku, kad norint mokytis, reikia mokytis ir patirti visus mokymosi proceso etapus – džiaugsmą, nuostabą, nusiylimą ir katarsį... Ir galbūt tik į naudą, jeigu išbandyti ir patikimi rašymo šablonai susvyruoja; kas gi iš tiesų žino, kokie jie turi būti?

Kita vertus, ar reikia pasitikėti šablonais, ar savo literatūrine klausa ir intuicija?.. Kiek daug šiuolaikinių knygų nesuvirpina širdies!.. Paskutinioji suvirpinusi buvo *Man Booker* premija apdovanotas Richardo Flanagano romanas „Siauras kelias į tolimąją šiaurę“ (*The Narrow Road to the Deep North*, 2015), šiemet išleistas „Baltų lankų“ leidyklos ir Violetos Tauragienės puikiai išverstas. Skaitydama jį pajutau tą retai užplūstantį jausmą, kurį sunku apibūdinti – lyg šitame literatūriniame niekalyje kaip savotišką triukšmo formą reprodukuojančiame amžiuje išgirsčiau brangią melodiją iš senų laikų, lyg atpažinčiau tai, kas vaikystėje tekėdavo į mano atmintį iš nejudrios, paslaptingos ir baisios gamtos – purpurinių svarainių žiedų žerplėjimas vakaro tamsoje, balti alyviniai obuoliai, ištisais salų archipelagais besidriekiantys sode ant žolės ir skleidžiantys salsvą sutraiškyto minkštimo kvapą, kartieji kėčiai, išsikeroję padaržai it bibliniai garstyčių medžiai, padengti šaltų vidurnakčio pelenų...

Ir todėl kuo toliau, tuo labiau jaučiu, kad nežinau, kas yra literatūra, kad nemoku rašyti, kad rašymas visados balansuoja ant sveiko proto ir beprotybės ribos, kad kiekvienas kūrinys turi savo parašymo kainą, kad yra literatūra, kuri skirta pasauliui kaip vadinamoji foninė muzika, kuri skamba sporto klubuose, prekybos centruose ir panašiai, kitaip pasakius, triukšmas, prie kurio esame įpratę. Bet yra knygų, kurios suvirpina atmintį, švysteli kaip amalas nakties danguj – knygos, kurių neįmanoma išmokyti parašyti, suplanuoti, sustrateguoti, kurios dažnam vartotojui nepažįstamos kaip antgamtiniai pasauliai, turbūt dėl to, kad jos ir skirtos antgamtei, o ne šiai paikai ir lėkštai kasdienybei, kurią mes bandome įprasminti bruzdulinga ir aktyvia veikla, kuri iš esmės reikalinga tik mums patiems, o ne kam kitam...

Nebaisu tai suprasti, tik šiek tiek liūdna; ir rašyti nepasidaro lengviau, ir niekada nebus lengviau, nes šviesa turi tiek atspalvių, o žolė – kvapų, kad mūsų pojičiai bejėgiai juos išreikšti, o tuo labiau – įprasminti.

Renata Šerelytė

Algimanto Kezio nuotr.

NEIŠSAKOMA

*Netvarios eilės, nors ir gyvas žodis.
Juk visa – šitoj žemėj – netvaru.
Ilgiau gal tvirtų vizijos bežodės,
Bet joms spalvų skaisčiųjų neturiu.*

*Iš sielos, iš skaidrėjančios, nušvinta,
Kas neišsakoma spalva, žodžiu...
Gyvenimo slaptinguos labirintuos
Lemtingai žodžiais netvariais žaidžiu.*

*Jie kuždas lyg bičiuliai susitikę
Ir svaiddo kibirkštis tylios šviesos.
Tai skirstos vėlei, vieniši ir tykūs,
Kaip piligrimai po dienos alsios.*

*Poezija – ne žodis, ne raidė ji, –
Dvasia pro žodį tyliai spinduliuos:
Išlieka ji, kai žodžiai nuaidėjo,
Tylos bekrastės duburiuos giliuos...*

Aldona Elena Puišytė

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Brangi melodija iš senų laikų • **2-as psl.** Aldona Ruseckaitė. „Žmogaus siela man įdomesnė už kūną“ (Marijos Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos 140 m. sukakčiai) • **3-as psl.** Kultūros kronika • **4-as psl.** Romualdas Granauskas. Šv. Pilimana. Apsakymas • **6-as psl.** Rasa Bačiulienė. Ištremiti už tai, kad buvo darbuotojas ir karštai mylėjo savo Tėvynę • **7-as psl.** Leonas Peleckis-Kaktavičius. Amžinosios vertybės – nepraeinančios (3) • **8-as psl.** Romualdas Granauskas. Šv. Pilimana (tęsinys)

Kitame numeryje: 1941 metai: istorijos sankirtos • *Man Booker* premija apdovanotasis R. Flanagano romanas

„Žmogaus siela man įdomesnė už kūną“

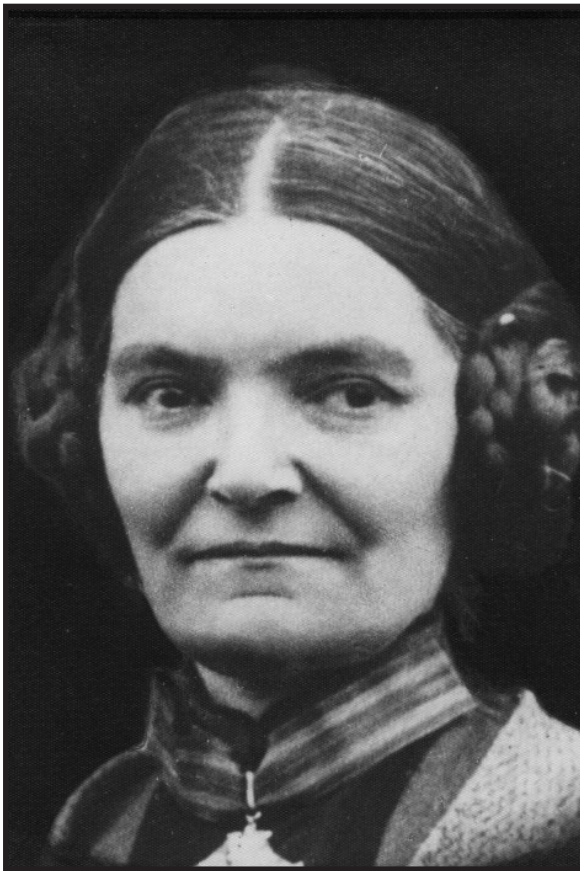
Aldona Ruseckaitė

2017 metais Lietuva mini rašytojos, pedagogės, filantropės Marijos Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos 140-ties metų sukaktį. Gimė ji 1877 m. kovo 8 d. Medingėnuose (Rietavo raj.) išsilavinusių dvarininkų šeimoje, namuose buvo didžiulė biblioteka, daug paveikslų, kultūringa aplinka. Marija – vyriausia dukra, vėliau gimė sesuo Sofija, broliai Steponas ir Vincas. 1894 m. šeima persikraustė į Užventį (Kelmės raj.), čia Marija susibičiuliavo ir su demokratiniu veikėju, publicistu Povilu Višinskiu, ir su kunigu Kazimieru Bukontu. Dar 1896 m., paskatinta P.Višinskio, M. Pečkauskaitė ėmė rašinėti apsakymus į lietuvišką spaudą. 1905–1907 m. mergina studijavo Šveicarijoje, Ciuricho ir Fribūro universitetuose. Grįžusi mokytojavo Marijampolėje, tačiau, prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, su motina Stanislava ir seserimi Sofija persikraustė į Židikus (Mažeikių raj.), kur klebonauti atvyko ir kunigas Kazimieras Bukontas, jis Pečkauskų moteris rėmė materialiai. Marija Židikuose gyveno iki mirties, mirė 1930 m. liepos 24 d., palaidota Židikų kapinių koplyčioje kartu su savo motina. Laidojant Pečkauskaitę, kunigas, jos nuodėmklausys, pasakė: „šiandien čia laidojam šventąją...“

Tad šį kartą norisi prisiminti rašytojos M. Pečkauskaitės kaip šventosios, kaip filantropės veiklą. Mūsų laikais įvairių labdarystės formų netrūksta, o kaip buvo Marijos gyvenamuoju laikotarpiu? Filantropija gyvavo iš žmogiškumo, pasiaukojimo, meilės vargstančiam, ligoniui, vaikui, lėšas uždirbant labdarinių vakarų ir fantų pagalba. Taip elgėsi rašytojos Žemaitė, G. Petkevičaitė-Bitė, tačiau plačiausią labdarystės veiklą išvystė M. Pečkauskaitė. Maironio lietuvių literatūros muziejuje yra dvi Pečkauskaitės užrašų knygelės, viena dovanota Anupro Pečkausko ir joje toks įrašas: „Tegul Tave globoja Dievas ir Dievo motina, nepamiršk Dievo rytą ir vakarą, prašyk jo, kad nepasitrauktų nuo tavęs, – kas su Dievu, su tuo ir Dievas, – būk stropi ir pavyzdinga. Šito tau linki tave visada karštai mylintis tėvas, kuris kiekvieną dieną prašys Švenčiausios Mergelės savo maldose, kad ji tavęs nepaliktų. 1882 m. rugsėjo 26 d.“ Iš šio įrašo matyti, jog tikėjimo gelmė atėjo iš tėvų, nes giliai tikinti buvo ir motina Stanislava, kurią dukte rašytoja kūryboje įvardino mamate. Jai mirus, Marija kasdien lankydavo motinos kapą – vis su gėle rankose. „Mano motyna buvo beveik šventa – kantrybės, savęs atsižadėjimo idealas, visados pilnai sutinkanti su Dievo valia, labai maldinga“. Šiuos bruožus Marija ir perėmė iš motinos: meilė, tarnystė, atlaidumą, nuolankumą, gero linkėjimą, rūpestingumą.

Jaunystėje Pečkauskaitė buvo gražuolė: didelės akys, juodų plaukų kupeta. P. Višinkis ją praminė raganėle, išimylėjo... Marija irgi kurį laiką nebuvo abejinga šiam jaunuoliui, tačiau perpratusi jo demokratiškas, laisvamaniškas pažiūras, ėmė tolti ir širdis visam gyvenimui palinko į tuomet jauną kunigą Kazimierą Bukontą, su kuriuo bičiuliavosi visą gyvenimą. Abu mėgo knygas, poeziją, muziką, abu buvo giliai tikintys. Kai Marija gyveno Židikuose, šalia klebonijos, ji užsiiminėjo labdara, kunigas Kazimieras jai padėdavo. Židikuose Pečkauskaitės iniciatyva buvo įkurta lietuviška mokykla, daug laiko ir energijos rašytoja skyrė ligonių slaugymui, rėmė neturtingus mokinius, kvietė miestelio jaunimą į kultūros namus, pati skaitė paskaitas. Židikiškių atmintyje ji yra išlikusi ne kaip rašytoja, bet kaip geroji klebonijos panelė, graži moteris, įdomi, inteligentiška, altruistė, provincijos kultūros puoselėtoja.

Tačiau reiktų grįžti prie įtakų ir asmenybės formavimosi. Marija studijavo Šveicarijoje, Ciuricho ir Fribūro universitetuose, yra išlikęs jos užrašų sąsiuvinis, kuriame konspektuojama apie anglų dailėtyrininką ir sociologą Johaną Ruskina (1819–1900). Kas jaunai merginai imponuoja: „Italijoje renesanso epochoje visa liaudis kūrė

Marija Pečkauskaitė – Šatrijos Ragana 1929 m.

didžiuosius meno kūrinius. Kas kaltas dėl to, kad menas šiandien prieinamas tik nedaugeliui. Mes taip pat. Tai mūsų bendra kaltė. Kur dingio kultūra? Mes skaitome prancūzų ir vokiečių laikraščius: visi girdime tuos keiksmazodžius. Juk tai jokia kultūra, tai pjudymas; pjudome vieni prieš kitus. Tokių dalykų pasitaiko ir mūsų epochoje, kuri, beje, vadinama kultūros amžiumi. Ruskinas ėmėsi įgyvendinti krikščioniškąjį socializmą. Jis statė darbininkams butus, kūrė mokyklas, kur tik galėdamas, skaitė jiems paskaitas; jis įkūrė nuosavą spaustuovę. Buvo juokiamasi iš to. Tačiau jis įrodė, kad yra praktiškas, nes knygos šitoje spaustuovėje buvo gražiai išleidžiamos ir duodavo jam didelį pelną“.

Taigi Ruskino veikla Pečkauskaitei patiko, tikriausiai turėjo ir įtakos. Kitas žmogus, savo idėjomis ir žiniomis įtakojęs M. Pečkauskaitę, buvo pedagogas, filosofas Friedrichas Vilhelmas Foersteris (1869–1966), kurio paskaitų Marija klausė, studijuodama Ciuriche. Šio profesoriaus veikalai, jo asmenybė žavėjo Pečkauskaitę visą gyvenimą, išvertė keletą jo kūrinių iš vokiečių į lietuvių kalbą. Yra užsirašiusi tokią Foersterio citatą, sietiną su Biblija: „Krikščio-

nybė atsveria mokslą, mokydama mus meilės, ji saugoja, kad mokslas mūsų nesugadintų, nepadarytų mums žalos. Kad kalbėčiau žmonių ir angelų kalbomis, bet neturėčiau meilės, būčiau kaip žvangantis varis ir skambančios kanklės...“. Meilė! Jos Pečkauskaitė buvo sklidina tarsi taurė, jau paskutiniaisiais gyvenimo metais sirgdama rašė savo tetai Bronislavai: „loterija puikiai pavyko – buvo gražių fantų ir padėdėjų užtektinai. Geri kaimynai niekad nesigaili nei laiko, nei savo daiktų fantams. Šimet buvo jau 10-ta loterija. Tai vienintelis pajamų šaltinis, kitaip sunku ką surinkti. „Net sergant pirmiausia galvoje rūpestis dėl kitų žmonių gerovės. Kunigas Klemsas Arlauskas atsiminimuose yra užrašęs: „kuri senutė mirė, tai Marija kaip savo globotinę visuomet palydėdavo į amžino poilsio vietą. Žiūrėk, beeinanti paskui karstą su gėle rankoje. Buvo vedamos pajamų-išlaidų knygos, viskas užprotokoluota, ir ji šitose savo pasirinktose pareigose dirbo iki mirties. Dirbo Marija neperstodama, o ar turėjo paguodos už tai? Patyrė nemažai ir nedėkingumo. Bet visa tai mokėjo su meile ir pasiaukojimu, giedria nuotaika įpinti į savo garbingą darbų vainiką, sulig jos pačios žodžiais: „Suprasti, mylėti ir laiminti net tada, kai esi nesuprastas, nekenčiamas ir persekiojamas“. Vėliau labai panašius žodžius sakė motina Teresė.

Tinka pacituoti Viktoriją Daujotytę: „yra įvairių labdarystės formų, sunkiausia ir švenčiausia – kai viską daro pats žmogus. Marija šiuo požiūriu yra tikra Labdarė. Ji ėjo pati sunkiai išbrendamais Žemaitijos purvynais ir pusynais, aukšta, tiesi, su ilgu tamsiu paltu ar kailiniais, su auliniiais batais, kartais pasiskolintais iš kunigo Kazimiero. Su vaistais, šiltu maistu, tvarsčiais, su paguodos žodžiu. Padėdavo daktarui, nebijojo žaizdų, kraujo, pūlių, nešvarumų. „Vėliau ją pažinojusieji irgi prisiminė, kiek visko padaryta: kažką sušelpė, nupirko vaistų, išgydė, išmokė skaityti, paguodė, į špitolę priimdavo suvargėles, kelis sunkiai sergančius vaikus nuvežė prie jūros, slaugė aklą šimtametį senuką... Niekur negailėjo savęs, niekada. Visą darė savomis rankomis su didžiule širdies meile.

Viename laiške M. Pečkauskaitė parašė laišką Marijampolės gimnazijos moksleivei O. Sakalaitei, su kuria artimai bičiuliavosi: „klausiate patarimų, kaip ruoštis į gyvenimą, tapti moters uždavinio vykintoja. Mano nuomonė yra tokia: kiekvienas, kas nori tikrai gerai atlikti savo gyvenimo uždavinį, pirmą pirmiausia turi aiškiai suprasti ir giliai įsidėti į širdį, kad šioje žemėje tėra viena tikra realybė, viena absoliuti vertybė – žmogaus širdis“ (1925).

Reikia teisingai suprasti Marijos Pečkauskaitės religingumą. Visą gyvenimą Marija buvo giliai tikinti ir sąmoningai praktikuojanti katalikė, bet ne davatka. „Esu giliai tikinti, bet baisi man ta forma, užmušanti dvasiją, baisi ta davatkystė visa, o dėl manęs nėra nieko bjauresnio už bet kokį apsimetinėjimą, už visokią farizeušystę: fariziejus – veidmainis, apsimetęs pamaldžiu“. Iš laiško P. Višinskiui 1901 m.) Pečkauskaitė visiems linkėjo neapsimetinėti. Du ją mylėjusius vyrus skatino išlikti savimi: kai Povilas Višinkis gyveno pas Pečkauskus ir mokė vaikus, kartu su jais lankydavosi bažnyčioje, nors buvo laisvamaniis. Marijai toks Povilo elgesys sukėlė nerimą, pasėjo netikrumą. Vėliau merginą buvo pamilęs kunigas Pranas Augustaitis, norėjo dėl jos mesti kunigystę, vesti. Pečkauskaitė tekėti nenorėjo, o Augustaičiui patarė mesti kunigystę, nes jis nesąs tikras kunigas, negalima toliau gyventi melagybėje, falše. Gyvenimu ir kūryba Marija liudijo Dievo ir artimo meilę, į Kristų kreipė savo ir kitų akis ir širdis, rūpinosi žmonijos likimu. Jei „nesikreips žmonija į amžinųjų ir raminančiųjų vandenų šaltinį – tai kas toliau?“ – rašė laiške savo artimam bičiulei.

M. Pečkauskaitės tikėjimas pirmiausia susijęs su sielos ieškojimais, ji kaip pedagogė aiškino jaunoms mo-

Nukelta į 3 psl.

1909 m., Šaukote, sėdi (iš k.) Marija, motina Pečkauskienė, sūnus Vincas Pečkauskas

1928 m., Židikai, iš kairės Marija, kun. K. Bukontas ir sesuo Sofija Pečkauskaitė

Atkelta iš 2 psl.

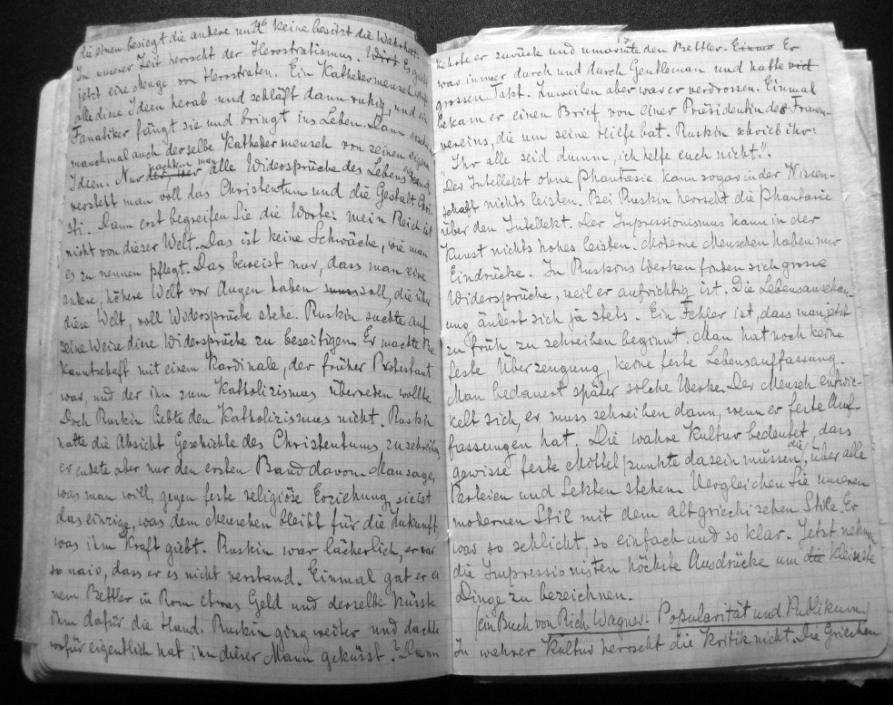
tinoms, kad nuo pirmosios savo gyvenimo valandos vaikas turi kūną ir sielą, tad, vos kūdikiui gimus, reikia rūpintis ir kūno, ir sielos ugdymu, nes tiek kūno, tiek dvasios gyvenime, kas nėra mankštinama, tas silpsta ir nyksta. Apysakoje „Viktutė“ yra sakinyss: „Žmogaus siela man įdomesnė už kūną.“ M.Pečkauskaitė, mokytojau-dama Marijampolėje, kalbėdamasi su jaunomis merginomis, aiškino joms apie kūno ir sielos akis, mokė jas ma-tyti pasaulį giliau nei mato tikrosios akys. Marijos siela – jos gyvenimo, jos džiaugsmų, troškimų, netekčių, skaus-mų, o kartais nuovargio, liūdesio, šird-gėlos bendrakeleivė. 1910 m. laiške ji save lygina su keliautoju, kuris, tam-sią naktį eidamas, vis pakėlęs galvą, žiūri aukštyn, į žvaigždes. „Žiūriu, ieškau toje tamsybėje ko nors šviesaus, ko nors, ant ko galėtų atilsėti siela.“

Pečkauskaitės gyvenime buvo daug vargo ir kančių – mirė broliai, motina, teko kraustytis iš vienos vie-tos į kitą, o ir šiaip širdį draskė viso-kie vidiniai išgyvenimai: manė, jog per mažai esanti naudinga, mažai suge-banti, neturtinga, viena ant šio svieto. Meilė Dievui padėjo suvokti skaus-mo, netekčių prasmę. Nuolankiai pri-imdama Dievo siunčiamą kančią ir kantriai nešdama savąjį kryžių, ji iš-tarė: „būk palaimintas, skausme!“ Sunkią kaulų vėžio ligą Pečkauskaitė priėmė kaip Dievo siųstą kančią, kurią privalo oriai ir išdidžiai iškentėti.

Dievo didybę Marija matė ir gamtoje. Gamtą ji išgyveno tarsi paslaptingą misteriją. Ypatingai mėgo kalnus, stu-dijuodama keliavo po Šveicariją, kopė į Rigi Kulm aukštumą, kurioje laukė saulės patekėjimo ir pasirodžius rū-kuose rausvai rūko juostai, sušuko: „Dieve, kaip gražu, kaip stebuklingai gražu... Jei būčiau dailininkė, nuta-pyčiau saulės tekėjimą nuo Rigi Kulm ir parašyčiau: Dievas...“ Galima daug kalbėti apie Mariją ir gėles, jų sodini-mą, jų aprašinėjimą, džiugesį, pasiro-džius įstabiam žiedui, ir liūdesį, kai ji nulaužia vėjas...

M. Pečkauskaitė nuolat skaitė Šventąjį Raštą, mokėjo giliai susi-kaupiti maldoje, sakydavo, jog iš vely-kinės liturgijos bažnyčioje pasiima tiek jėgų, kad užtenka visiems metams. „Esu giliai tikinti“ – yra dar jaunystėje prisipažinusi rašytoja. Tačiau M. Peč-kauskaitės tikėjimas neuždarė jos siaurame rate, rašytoja buvo labai iš-silavinusi, apsiskaičiusi, be galo my-lėjo muziką, išsirašinėjo iš viso pa-saulio plokšteles ir knygas, keliavo po Europos muziejus, namuose reng-davo meno vakarėlius, galop nelai-mingai ar laimingai mylėjo – visą gy-venimą buvo ištikimai prisirišusi prie kunigo Kazimiero Bukonto kaip šeimos globėjo.

Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ra-gana pasirinko dvasinės vienuolystės kelią, kurio paslapčių galime atverti, skaitydami jos kūrybą: apysakas „Se-name dvare“, „Viktutė“, „Irkos trage-dija“ ir kitus kūrinius. □

Marijos Pečkauskaitės paskaitų rankraščiai

Kultūros kronika

Kovo 28–31 dienomis Romoje jau vienuoliktąjį kartą įvyko festivalis „In Altre Parole“ (liet. Kitais Žodžiais), kurio metu skaityta ir lietuvių dramaturgo Mariaus Ivaškevičiaus pjesė „Artimas miestas“. Tarptautinio festivalio tikslas – pažinti dar nežinomus pasaulius. Pirmą kartą Lietuvą pristatyti jame pasirinkta Mariaus Ivaškevičiaus pjesė „Artimas Miestas“ – istorija apie Anika Svantensson, namų šeimininkę iš Malmės, kuri vieną dieną nusprendžia persikelti į Kopenhagą tam, kad galėtų pažvelgti į savo miesto šviesas iš kito kranto.

Balandžio 3–6 dienomis Leipcige, „Schaubühne Lindenfels“ kino salėje keturi fil-mai pristatė ne tik mūsų kino, bet ir Lietuvos istoriją. „Istorijomis iš Lietuvos“ („Ge-schichten aus Litauen“) pavadintose kino dienose pristatyti vokiečių kino klasi-ko Friedrich W. Murnau, Linos Lužytės, Arūno Žebriūno, Virginijos Vareikytės ir Maxi Dejoie (Italija) darbai. Lietuvišką programą balandžio 6 d. Leipcige užbai-gė Arūno Žebriūno pagal Kazio Borutos apysaką „Baltaragio malūnas“ sukurtas pirmasis lietuviškas miuziklas „Velnio nuotaka“ („Teufels Braut“). Šiame 1973 m. Lietuvos kino studijoje sukurtame miuzikle pagrindinius vaidmenis atliko legendiniai Lietuvos aktoriai Vaiva Mainelytė bei Regimantas Adomaitis.

Balandžio 4–9 dienomis Milane, garsiosios Milano „Salone del Mobile“ paro-dos metu vyks dizaino paroda tema „Age of Man“, kurioje savo papuošalų ko-lekciją pristatys ir menininkė iš Lietuvos Marija Puipaitė. Marija Puipaitė su ju-velyrikos kolekcija Embracing Touch siekia pabrėžti santykį tarp kūno ir objek-to. Ši dizainerės kolekcija yra jos magistrinio darbo tęsinys, pradėtas prieš 3 me-tus Eindhoveno dizaino akademijoje prasidėjęs kaip baldų dizaino projektas, ku-rio idėja sutapatinti objektų formas su žmogaus kūno linkiais buvo atspindėta ju-velyrikos kūriniuose.

ROMUALDAS GRANAUSKAS

Šv. Pilimana

Iš knygos „Šventųjų gyvenimai“, kuri buvo išversta į vokiečių kalbą ir pristatyta šiųmetėje Leipcigo knygų mugėje.

Ji buvo mergos vaikas, ir jos motina buvo mergos vaikas. Dažniausiai taip ir būna. Gimsta toks žmogus nelaukiamas ir niekam neatneša vilties. Be brolių, be seserų. Ir turi jis tartum sprauسته išsprauti tarp anksčiau gimusių ir anksčiau pradėjusių gyventi. O kaip gyventi, kad neužkliūtum už jų nei balsu, nei alkūne? Lyg eitum kartu su visais, bet pačiu pakraštėliu, lyg valgytum paties užsidirbtą duoną, tačiau nedrąsiai ir mažais kąsneliais. Vienintelis geresnis dalykas buvo nebent tas, kad gimė ji giliai ir šaltą žiemą prieš pat Kalėdas, kai motina taip ar taip buvo grįžusi iš ūkininkų ir baukščiai laukė pavasario, kad vėl kas pasamdytų. Seneliai turėjo savo medinę trobą pačiame Kapų gatvės gale, prie Žvyrių, iš jos kamino visą žiemą raitydavosi aukštyn mėlynas dūmelis, bet pats skysčiausias visame mieste lyje. O pirmasis gyvenimo prisiminimas buvo jos pačios klyksmas. Senelis kasė duobę. Ji, pasodinta šalia antkapio, kažkuo žaidė. Kuo ji ten galėjo žaisti? Nebent kokia žole ar nusiskintu žiedu. Kai pakėlė galvą, jai pasirodė, kad senelis, vis mažėdamas, palengva grimzta į žemę, jau matyti tiktai kepurė ir pečiai. Ji sukliko iš siaubo, štai tą savo klyksmą ir atsimena. Ir dar buvo ožka, kuri viena per dieną ganydavosi Žvyriuose. Bjauraus būdo ir didžiai raguota, užtat vakare pati pareidavo namo.

Lauktas ar nelauktas ateitų į pasaulį vaikas, motina, kad ir kokia ji būtų, vis tiek turi pati išrinkti jam vardą. Gal ne vieną naktį tamsoje virš lovos sklandydavo žmonių vardai kaip nematomi paukščiai. Vieni atskrisdavo, kiti nuskrisdavo, bet vis ne tie. Motina negalėjo tikėtis, kad vaikas gims gražus. Ji pati buvo negraži, labai negražus buvo ir tas, kuris vienintelis turėjo teisę vadintis tėvu. Gal todėl ir norėjo, kad bent vardas būtų gražus, kad nenusitrintų kartu su žmogumi per gyvenimą. Yra žemaičiuose toks vardas – Filomena, bet labai retas. Bernardas ir Filomena. Bernardą ji galėjo girdėti bažnyčioje per Visų šventųjų litaniją, o Filomenos vardo joje nėra. Bet juk buvo kažkur girdėjusi. Tik žemaičiai Filomenos vardą taria kaip Pđlimana, todėl iš to gražumo nieko nebelieka.

Jau paauglystėje Pilimana žinojo, kad yra negraži, tokia ir buvo: neaukšta, plačių pečių, didelė krūtine, vyriškų veido bruožų, stambių plaštakų ir pėdų. Motina buvo gražesnė. O senelė buvo visai graži, ir senelis buvo gražus, tik jis – motinos tėvas. Bet Pilimanai jis vis tiek buvo mylimas senelis, nors beveik kasdien ir grimzdo į žemę. Ir nugrimzdo palengva abudu su senele. Medinėje troboje prie Žvyrių ištisus metus niekas negyvendavo, nes motina tarnavo, jau tarnavo ir pati Pilimana, todėl nugrimzdo ir troba. Vieną dieną mergaitė suprato, kad niekur pasaulyje ji neturi namų. Sraigė turi, gyvulys turi, medis turi pavėsį po savo šakomis, tik ji viena – nieko. Todėl nusprendė, kad pati sau bus savo namais, visur juos nešiosis ir viena juose gyvens. Ir nieko į juos neįsileis, tiktai karves.

Kur dėjos baltoji ožka, ji nežinojo, nes nebuvo ko paklausti. Ožka buvo vardu Ožka. Pilimana pati sugalvojo gražią savo Ožkos mirtį. Vieną vakarą ji tiesiog nebeparėjo iš Žvyrių. Saulei leidžiantis ji nu-

siskynė karklo lapą, bet nesukramtė, o paliko pusę jo kyšoti iš burnos, paskui nusileido į pačią giliają duobę, atsigulė joje ir numirė. Nebenorėjo kas vakarą grįžti iš Žvyrių, nes namuose jau seniai nebuvo Pilimanos. Ji tada jau tarnavo pas Beržonskius Dvaralyje, ten augo pamečiui gimę trys berniukai, ten pirmą kartą paglostė karvę, pirmą kartą iš arti pamatė slyvų spalvos akis. Jos taip pažiūrėjo jai į pačią širdį, kad Pilimana sustingo vietoje.

Nors jai nepriklausė, bet ji pati siūlėsi melžti. – Ką tu, vaikeli, pamelši? Tavo rankos dar mažos!

– Ne! – ginčijosi Pilimana, atkišdama į priekį plaštakas. – Jau tokio didumo, kaip jei ir tamstos!..

Snieguolė Michelkevičiūtė. Iš serijos „Lietuvos žirgai“

Iš tikrųjų tokio didumo, ir Beržonskienė leido, bet tiktai vieną, o pati pamelžė tris kitas. Netrukus visos keturios jau tiesdavo snukius Pilimanos pusėn, o Beržonskienė stebėdavosi:

– Kas čia ir yr? Kai tu melži – visuomet daugiau pieno duoda!

Pilimana iš džiaugsmo garsiai šaukė savo širdies namuose: „Todėl, kad jos mane myli!..“

Ir iš tikrųjų visi gyvuliai – karvės, kiaulės, veršeliai – tartum linko, tiesėsi į jos pusę. Net tie, kuriuos ji matydavo pirmą kartą, sakysim, šunys. „Aš tik laukiu, kuomet ir varnos pradės tūpti tau ant galvos“, – juokdavosi Beržonskienė, pas kurią Pilimana ištarnavo ar ne trejus metus, kol mažiausias iš berniukų, vardu Povilas, lakstydamas po kiemą, išmoko pats atsisiegti ir užsisiegti trumpų kelnelių dugną, kai tūpdavosi už varnalėšos.

Tą dieną, kai Pilimana su drabužių ryšeliu vienoje rankoje ir pusmaišiu maisto ant nugaros pasirodė žvyrkelyje, visos keturios karvės raišiojosi gana toli pamiškės ganykloje, bet visos vienkart kažką pajuto, pakėlė galvas ir pradėjo mūkti. Ne baubti, lyg būtų visą dieną nemelžtos ar negirdytos, o mūkti, – tyliau, dusliau, bet iš visos didelės gyvuliškos širdies. Pilimana peršoko griovį ir pasileido

bėgti jų pusėn. Beržonskienė stovėjo kieme ir matė, kaip Pilimana atsisveikina su jos karvėmis.

Tą vienintelį kartą ji ir teturėjo, kur žmoniškai pareiti, nes seneliai dar tebegyveno, tik Ožka jau buvo pasirinkusi savo mirtį su žaliu karklo lapu burnoje.

Rudenį ją pasikvietė vaistininkienė už tarnaitę. Ten nebuvo gyvulių, tik senas pusaklis katinas, darantis kur papuola, o Pilimanos darbas buvo nuo ryto iki vakaro plauti, šveisti, blizginti, šluostyti, nešioti iš kiemo vandenį ir vėl už galo: plauti, šveisti ir blizginti. Kitą vasarą ją atleido kaip nešvarią, negrabią, nemokančią išvirti net paprasčiausio valgyto ir netinkamą matyti kambaryje padoriam žmogui. Dėl to Pilimana nė kiek neišgyveno, tiktai apsidžiaugė. Jau tą pačią savaitę ją pasamdė už mergą pats Martinkus. Nelabai toli už miestelio, tik į kitą pusę nei miškas, už retėjančių į pakraščius trobų, buvo didelis jo ūkis. Ten nebuvo nei vaikų, nei karvių, tik daug kiaulių, kurias vis išveždavo tai į Skuodo, tai į Kretingos geležinkelio stotį. Viskam vadavo ne pats Martinkus, o jo sesuo, kurčia senmergė. Martinkus tam ir nelabai turėjo laiko, nes buvo seniūnas, šaulių vadas, prižiūrėjo miestelio gaisrinę ir dar turėjo visokiausių kitų pareigų, apie kurias Pilimana net nežinojo. Tai buvo aukštas stambus vy-

ras, jis vienintelis miestelyje nešiojo vešlią juodą barzdą. „Mūsų Šliūpas“, – sakydavo apie jį žmonės ne tik dėl barzdos, bet ir dėl to, kad beveik nevaikščiojo į bažnyčią, nes tuojau susipykdavo su kiekvienu klebonu, kokį tik čia atkeldavo. Turėjo jis ir jauną, gražią žmoną, bet labai ligotą. „Šikotą“, – pridėdavo mintyse Pilimana. – Turi Kaune pisoklį, tad ir važinėja kas dvi savaites. Ko neina pas miestelio daktarą? Tas bematant perprastų tokią ligą.” Pilimana nė pati nežinojo, kad tokios negražios mintys ateina į galvą tik dėl paties Martinkaus, nors tas ir užkalbinęs tebuvo ją du kartus: vieną kartą – kieme, antrą – prie tvarto durų, kai skaičiavo vežamas kiaules. Tarp tų kiaulių, jovalų ir kibirų, galima sakyti, ir prabėgo visa Pilimanos jaunystė. Miegoti jai buvo parodyta klėties kamara, joje stovėjo tik lova su šiaudiniu čiužiniu. Keli viršutiniai drabužiai kabėjo ant vinių prie durų, o po lova, sukaltoje fanerinėje dėžėje, – likęs jos turtas. Ne, dabar jau nebe dėžėj, o tikrame lagamine su blizgančiais ir spragsinčiais užraktais, kurį ponias gražuolė jai atidavė kaip negražų ir todėl netinkamą vežiotis į Kauną. Nuo jo beveik kasdien, ištraukusi iš palovio, Pilimana nušluostydavo dulkes.

„Turtinga ar neturtinga?..“ – tokia mintis niekada nebuvo atėjusi Pilimanai. Gražiajame lagamine, tam tikroje kišenėlėje, buvo sudėti visi Pilimanos pinigai: ir litai, ir rubliai, ir ostmarkės, ir vėl rubliai, ir net keli červoncai. Visi jie dabar buvo beverčiai, bet Pilimanai dėl to nelabai skaudėjo širdį. Ar dėl tų

popierių reikia jau taip plėšytis ir draskytis? Kaip gali negyventi ir sunkiai nedirbti, jeigu ir esi tik tam gimęs?

Martinkaus neišvežė į Sibirą. Enkavėdistai jį suėmė pačiame miestelyje ir, trumpai patardę, tą pačią dieną išgabeno sunkvežimiu į Kretingą. Ponia gražuolė, savo laimei, buvo išvykusi į Kauną, o sesuo, nors ir kurčia, bet vis tiek užgirdo, kad brolis suimtas, ir, viską metusi, dingo. Gal pas tolumus gimines, gal dar kitur. Mesti nelabai ir buvo ką: dvi kiaulės ir kelios vištos. Atvažiavo stribokai, kiaulės iššaudė, vištas išgaudė, lašinius nukabino. Drabužius, batus taip pat susvaidė į vežimą, juos vėliau su nešios miestelio stribokai ir aktyvistės. Liko bulvės, daržovės, malkos ir keli vežimai kraiko šiaudų. Pilimanos nelietė, ji liko gyventi savo kamaroj. Niekas jai to neleido, bet niekas ir neuždraudė, tik neilgai ji viena kaip ponias gyveno. Nė kiek netrukus, į Martinkaus ūkį atsikraustė iš Dvaralio toks Jazbutis su šeima. Nebegalėjo ilgiau ten gyventi dėl partizanų baimės. Jau kitą dieną pareiškė, kad viskas, kas liko po Martinkaus, dabar bus jo, net kiemo takai, nes jis yra tarybų valdžios aktyvistas ir mylėtojas.

Atkelta iš 4 psl.

– Mylėk, – sutiko Pilimana. – Aš ir patvoriu praeisiu.

Bet patvoriais ji nevaikščiojo, pakrypuodama žingsniavo visais kiemo takais, kur tik jai reikėjo.

Tą pačią dieną, kai sribokai keliais vežimais išvežė Martinkaus turta, ji apėjo viską: namus, tvartą, klėtį, vasaros virtuvę, kurioje ir per žiemą šutindavo jovalus. Iš ten į kamara parsinešė pusę bako žibalo ir kerogazą, ant jo ponia gražuolė kar-tais kepdavosi kiaušiniene. Vaikščiodama po tuščią daržinę, Pilimana pamatė raibosios vištos uodegą. Vargšė buvo kietai įstrigusi tarp daržinės sienos ir šiaudų, leisgyvė iš baimės ir beveik nebemirkčiojo. Pilimana parsinešė ją į kamara, atsisėdo ant lovos, vištą pasitupdė į skreitą, pražiodė snapą ir įpylė valerijono. Višta spurstelėjo porą kartų ir nurimo. Ne tik nurimo, bet ir užmigo, o Pilimana išsėdėjo nejudėdama gal porą valandų, kol ši išsimiegojo. Kitą dieną jau kažką knapaliojo ant prieklėčio, tik nieku gyvu nenorėjo būti viena, – kvaksėdama sekiojo Pilimaną iš paskos kaip koks šuniukas. Jazbutis, sutikęs abi ant tako, vieną dieną pareiškė:

– Ta tavo višta visus pašalius nušaikiojo! Arba tu ją uždarai, arba aš pats patvarkysiu!

Suraukusi vešlius antakius, ji pažengė tik vieną žingsnį Jazbučio pusėn, ir tas išsigandęs atšoko. Jį, tokį pėgžlą, Pilimana galėjo tiesiog nudurti su papais.

Nugyvenusi didesnę savo gyvenimo dalį, Pilimana tarėsi žinanti, kaip nugyvens ir likusią: nuomosis butą miestelyje pas žmogų, kuris neturi vaikų mažulyno, nusipirks mažą baltą ožkelę, užsiaugins iki didelės ir ganys ją Žvyrijoje, o kad neiškvaištų nuo dyko buvimo, paprašys kokios moters, kad išmokytų megzti, nes dabar nieko nemokėjo, net akių apmesti. Ką nors suvisam paprasto, be jokių raštų ir išmislų. Ožka vėl bus var-du Ožka ir visur sekios iš paskos, nereikės nei virvagalio ant kaklo, nei ko.

O dabar viskas griuvo. Taip griuvo, kad ir kojas užvertė į viršų.

Niekada Pilimanai nereikėjo rūpintis nei savo maistu, nei drabužiu ar malkomis žiemai. Jos rūpestis tebuvo vienas, bet labai didelis: kad kiekvienas jos gyvulys būtų laiku pašertas, pagirdytas, paglostytas, pakalbintas, kad niekas nemūktų, nebliautų, nežviegtų šaukdamasis ir neprisišaukdamas pagalbos. Pilimana niekada nesuprato žmonių: kaip galima rūpintis ne kitais žmonėmis ar gyvuliais, o tik pačiu savimi. Nuo ryto iki vakaro, per visas dienas ir per visą gyvenimą. Keptis sau atskirai kiaušiniene, kraipytis ir vaipytis prieš veidrodį. Paspirti koja lagaminą ir pasakyti, kad esąs nebegražus, todėl nebetinkamas. Ar daiktas gali būti gražus? Daiktas yra daiktas, kirvis yra kirvis, šakės yra šakės. Jei kotas nenulūžęs, vadinasi, geras ir tinkamas. Reikia tiktai matyti, kaip kartais sublizga saulėj delnų nugludintas kotų medis, koks šiltumas nuo jų paeina, kai paimi į rankas.

Nuo ponios gražuolės Pilimanos mintys vėl grįžo į vasaros virtuvę. Ant ko ji kepdavosi tą savo kiaušiniene? Pastaruoju metu – ant kerogazo, o prieš tai – ant tokios špižinės krosnelės su keturiomis kojomis, kol viena kažkaip nulūžo. Ponia gražuolė kar-tais liepdavo Pilimanai užkurti joje ugnį, nes pati ir to nemokėjo.

Krosnelė, dar pilna šaltų pelenų ir nuodėgulių, gulėjo ratinės kampe ant šono. Ar velnias ją ten ir

nunešė? Iškrapščiusi viską lauke, Pilimana šiaip ne taip parvilkė ją į kamara, o po trūkstama koja pakišo dvi plytas. Dabar nebešals per žiemą, nesiprašys pas Jazbučius į vidų, lai nė negalvoja.

Ko ji čia laikėsi toj savo kamaroj iš paskutiniųjų? Todėl, kad taip buvo sulygta su pačiu Martinkum: nuo pavasario iki pavasario, ir taip – jau daugelį metų, o sulygtasis žodis už akmenį tvirtesnis.

O gal ir ne dėl to. Kaip gali toks doras žmogus kaip Martinkus be niekur nieko prapulti? O ir ta jo sesuo, – ką ji kam blogo yra padariusi? Juk visi žmonės pilna burna sako: ilgai taip negalės būti!.. Neišsilaikys pasaulis ant tokių neteisybių!..

Pilimana čia bus, kol pargrįš vienas ar kitas, o gal ir abudu.

Rugsėjo pradžioj Jazbutis išsivedė visą savo šeimyną į lauką ir suklupdė bulvių dirvos pakrašty su

J. Kalvelio nuotr.

krežiais ir kabliais rankose. Pilimana ryžtingai atžygiavo ir parodė pirštu:

– Šitos aštuonios vagos – mano! Martinkus man įsėjo!

– O dėl ko ne aštuoniolika?..

– Dėl to, kad aštuonios! Ir nekušink nė vieno kero!

Pirmą kartą gyvenime Pilimana taip sumelavo, bet dabar ji viena pati turėjo kovoti dėl savo gyvenimo.

– Ir kask greičiau, kad man lytai neužeitų! Aš su tavim vienoj dirvoj ne tiktai kast nesiklaupsiu, bet ir šikt nesitūpsiu!

Tą rudenį visą miestelį surašė į kolchozą. Tarnautojų – ne, o kas turėjo bent lopelį žemės, sodelį ar daržą – visus. Įrašė ir Pilimaną, kuri neturėjo nieko, bet jai buvo vis tiek. Pirmininku padėjo tokį Jagminą, o Jazbutis buvo pakeltas ne tik į didelius viršininkus – karvidės vedėju, bet turėjo dar ir šerti bei girdyti tas karves.

Jagminas važinėjosi po miestelį, pasikinkęs arklių į daktaro briką, o kai pasnigo – jo šlajelėmis. Atvažiavo ir pas Pilimaną.

– Pilimanėle, širdede, atvažiavau paveizėti, kaip tu čia bevargsti.

– Aš nevargstu, aš būnu kaip buvusi.

– Ar nenorėtum persikelti pas Jazbučius į šiltą trobą?

– Nė už dideliausį aukso gabalą!

– O ką anas tau daro?

– Kad negali padaryti, tai ir nedaro.

Jagminas pasigrabaliojo kišenėse, surado ir atkišo vieną į popierių suvyniotą saldainį:

– Te, nuo užkandos atliko.

– Man nereik.

– Ar esi per gyvenimą bent vieną suvalgiusi?

– Esu. Ir ne vieną.

– Bet juk galiav ir be saldainio pasirokuoti?

– Pasirokuoti galiav.

– Pilimanėle, širdede, pirmadienį suvešim čia visas kolchozo karves, gausi anas melžti.

Pilimana net nuo lovos pašoko:

– Į Sibirą vežkit, gyvą pjaustykit, nemelšiu aš tokių karvių!..

– O dėl ko?

– Dėl to, kad anos tokios!..

Pilimana ir bijojo, ir laukė to pirmadienio. Anksti atsikėlusi dabar pati, kaip ponia gražuolė, išsikepė ant kerogazo du raibosios kiaušinius, ją pačią sugavo, įsinešė į kamara ir užsidarė. Žadėjo ligi vakaro nekelti kojos į lauką. Višta užšoko ant lovos, paskui ant kelių ir įsitaish skreite kaip buvo įpratusi. Glostydama plunksnas, Pilimana, visa įsitempusi, klausėsi. Jau iš toli užgirdo karvių būbavimą. Kai užbūbavo pačiame kieme, neišlaikiusi išpuolė ant prieklėčio. Krito šlapdriba, ir Pilimana pačius pirmuosius pamatė Jazbutį ir dar vieną pusgalvį su ilgomis lazdomis rankose. Keturios žal-margės karvės dūlavo pro šlapdribą toliau.

– Jėzau!.. – griebėsi Pilimana už širdies – Beržonskienės!..

Pirmosiomis akimirkomis negalėjo suvokti, kad jos niekaip negalėjo būti tos, anosios. Net ne dukterys, gal jau tik anūkės. Šlapios, apdaužytos, atvartytos čia iš Dvaralio per visą mišką, per visą miestelį.

– Atidaryk duris!.. – šūkavo Jazbutis.

– Tuoju aš anas sutvatinsiu į vidų!

– Aš tau sutvatinsiu! Patiko mušti?..

Pilimana atėmė iš Jazbučio lazda ir

numetė į šoną.

Apsikabindama kiekvienos karvės kaklą, ji visas po vieną gražiai suvedė į kūtę. Uždariusi didžiąsias duris, užvėrusi mažąsias, atsisuko per petį:

– Pasakyk, kad dabar jau melšiu!..

Kitą dieną patys žmonės atvedė dar dvi. Kas laikė po dvi, vieną būtinai reikėjo vesti į kolchozą. Arklius – tuos tai visus.

Toks ir tebuvo tas kolchozo karvių ūkis: šešios karvės, trys vežimai šiaudų ir du šieno. Kaip gyvuliai galėjo išlikti gyvi ligi pat pavasario?

Nereikėjo laukti nė to pavasario. Dar buvo toli ligi Kalėdų, o karvės jau pradėjo baubti, prasikalė visi kaulai, ir nugaros pavirto į pjūklus.

– Aš pati šersiu! – pareiškė Pilimana. – Tu tik-tai girdysi!

– Mane pastatė šerti – aš ir šersiu!

– Aš žinau, dėl ko tu nori šerti! Tu savo karvei nuvagi šieno iš tų vargšių! Daugiau tu nevogsi! Aš kožną smilgą esu užsizočyjsi!.. Baubia tos kan-kinės – lai baubia ir tavoji!

– Papūsk tu man į subinę!

– Jei aš papūsiu – nulėksi per kiemą kaip plunksna!

Nukelta į 8 psl.

BALZEKO LIETUVIŲ KULTŪROS MUZIEJUS

- **Balandžio 22 d. Kendall Svengalis** pristatys savo knygą „The Great Emerson Art Heist!“
- **Gegužės 4 d. iki spalio 30 d.** Balzeko muziejaus plakatų paroda „Views of the Native Land: Early 20th Century Lithuanian Americans Celebrate the Land, the Past, and Freedom“ vyks LR ambasadoje Washington, DC.
- **Birželio 3 d.** Kęstutis Nakas pristatys savo pjesių rinkinį „When Lithuania Ruled the World“.
- **KELIONĖ Į LIETUVĄ** – 2017 m. birželio mėnesį ir 2017 m. rugsėjo mėnesį

6500 S. Pulaski Rd., Chicago, IL 60629 • tel. 773-582-6500 • www.balzekasmuseum.org

Ištremti už tai, kad buvo darbštūs ir karštai mylėjo savo Tėvynę

Ūkininkų Masiulių šeimos istorija

Rasa Bačiulienė

Užėję sovietai pirmiausia atėmė žemę iš pasiturinčių ūkininkų, uždėjo didžiulius mokesčius derliui. Masiuliai visoje apylinkėje garsėjo darbštumu, žemės turėjo nemažai, dar sklido kalbos, kad turi aukso prisikaupę banke. Vieną dieną senasis Masiulis nuėjo į banką, uždarė visas sąskaitas, aukšą, kurį ten laikė, iškeitė į popierinius rublius ir parsinešė visą pluoštą banknotų namo. Užkūrė pečių ir atsisėdo šalia ugniakuro.

– Na, tiems [rusams] tai tikrai nieko neteks, – rūščiai tarė žodžius, iš lėto plėšydamas pinigus ir atiduodamas juos liepsnai.

Štai tokią istoriją išgirdau iš Masiulių giminės.

Seserys Onutė, Danutė ir Eliutė Masiulytės

Kiekviena lietuvių šeima turi nukentėjusiųjų tuo šturpiuoju XX a. penkto dešimtmečio laikotarpiu. Jeigu ne nuo sovietų valdžios, tai nuo parsidavėlių sribų. Nepaisant visų to meto baismų, lietuviai gyveno, dirbo, mokėsi, gimdė ir laidojo žuvusiuosius!.. Apie 1948-uosius kolchozų buvo dar tik vienas kitas. Bet perspektyvos liūdnos, nes ūkininkams mokesčius natūra didino vos ne kasdien ir varyte varė stoti į kolūkius.

Vis dėlto žmonės džiugino bent tai, kad po karo buvo jau šiek tiek ramiau, nes slenkant frontui per Lietuvą buvo itin nesaugu: gatvėje galėjai sutikti ginkluotą girtą berną, kuris nesusimąstęs šaus, jeigu jam kas nors nepatiks ar pasirodys įtartina.

Labai daug įtampos teko pergyventi Gudėniškėse (Utenos raj.) ūkininkaujančiai Masiulių šeimynai. Vyriausias sūnus Antanas privalėjo mobilizuotis į sovietų armiją, bet nenorėdamas tarnauti sovietams, nutarė slapstytis: išsikasė slėptuvę trobos viduje, kamaroje. Ant duobės užstūmė spintą, kurios lentynose sustatė puodynes su pienu, grietine. Vos tik sulojus šuniui, skubėdavo joje slėptis. Frontas dar nebuvo labai nutolęs, beveik kasdien užsukdavo tai ginkluoti sribai, tai kariniai rusų daliniai. Kartą rusai atsivedė šunį. Antanas iš karto šmukstėlėjo duobėn. Bet Antano mama Veronika labai išsigando, juk šuo užuos. Prieš rusams įžengiant į trobą, skubiai šliūkstėlėjo puodynę rūgusio pieno prie slėptuvės ir ėmėsi šluostyti, atsiprašinėdama už savo nerangumą. Rusai suirzė zujo po kambarius, bet šuo nieko neužuodė. Nieko nepešę turėjo nešdintis lauk.

Vos po kelių mėnesių, kai frontas nuo Utenos nutolo, pas Masiulius į Gudėniškes sugužėjo nekviesti svečiai: naujos vietinės valdžios atstovai su ginkluota palyda. Lyg ir kratą namuose norėjo daryti, bet užkliuvo jaunas vyras Antanas – paklausinėjo, kokio amžiaus, kodėl ne armijoje, ne fronte. Reiškia – dezertyras, gresia tribunolas ir sušaudymas! Nepadėjo nei pasiteisinimas, kad jokio šaukimo nėra gavęs, kad sirgo, nei motinos, nei seserų ašaros. Išsivežė Antaną kaip areštantą į Kuktiškes, o iš ten kitą dieną nugabeno į Utenos miliciją. Gerai, kad tėvas energingas ir apsukrus, turėjo pažinčių, surado kam duoti rub-

lių, kam lašinių, o svarbiausia, atidavė geriausią apylinkėj eržilą, kurį fronto metu naktimis miškelyje slapstė ir nuo vokiečių, ir nuo rusų. Po kelių baimės ir nežinios dienų Antanas grįžo namo. Bet į sovietų armiją vis tiek nutarė neiti. Taip nusprendė visi šeimos nariai. Geriau jau į mišką pasitraukti, jeigu kitos išeities nebus... O kol kas geriau iširengti slėptuvę ir laukti, kaip įvykiai klostysis toliau. Taip ir slapstėsi Antanas beveik metus, kol karas baigėsi, ir Maskva paskelbė amnestiją visiems „dezertyrams“. Masiuliai ne iš karto patikėjo tokia malone, bet po kurio laiko Antanas oficialiai prisistatė valdžiai ir galėjo toliau gyventi nesislapstydamas. Bet tas laikas, kai reikėjo slapstytis, atėmė nemažai sveikatos ir nervų. Reikėjo nesirodyti nei valdžiai, nei sribams, nei kaimynams. Oficialiai tėvai visiems aiškino, kad Antaną paėmė į armiją, tik valdžiai – kad sūnus įsitaisė Vilniuje.

Tik pradėjus Antanui slapstytis įvyko didelis susišaudymas tarp karinio dalinio ir miškininkų būrio. Pirmieji partizanų būriai buvo dar prastai ginkluoti, be karinės patirties. Todėl dažnai papildavo į kariuomenės pasalas. Taip nutiko ir Gudėniškėse. Nedidelį partizanų būrį apsupo gerai ginkluotas didelis kareivių būrys. Lietuviai nepasidavė, kovėsi iki galo... Iki žūties! Sužeistieji, sako, nusižudė, bet nepateko į priešų rankas. Žuvo net keturiolika partizanų ir tik keturi sovietiniai kareivėliai. Žuvusius kareivius sovietai suguldė ant žolės į eilę ir iššovė garbės saliutą, paskui sunėšė į pakinkytus vežimus ir išgabeno į Kuktiškes. Partizanų kūnus sumetė į sunkvežimio kėbulą ir išvežė į Uteną. Uteniškiai pasakojo, lavonai prie saugumo pastato buvo išmesti ant smėlio krūvos su rusišku užrašu, kad giminėms leidžiama pasiimti laidoti. Tik nė vieno nepaėmė: ar tikrai giminių neatsirado, ar baimė nugalėjo?

Ūkininkų padėtis, atėjus sovietams, kasmet tik blogėjo: didėjo mokesčiai ir pinigais, ir derliumi. Rudeinį valdžiai reikėjo atiduoti didesnę pusę derliaus, taip vadinamas pyliavas – duoklę grūdais, mėsa, kiaušiniais, sviestu, net medumi ir daržovėmis! Py-

Antanas Masiulis Lietuvos kariuomenėje

liavas skaičiavo nuo turimos žemės, o kad dalis tos žemės nedirbama, nes pelkėta ar brūzgynai, rusams nerūpėjo. Turi 30 hektarus, tai ir mokėk duoklę nuo visų 30 ha!

Masiulių šeima oficialiai laikyta „buožių“. O tokioms pyliavos dar didinamos. „Buožės“ todėl, kad 1940 metais turėjo 36 ha žemės, šešiais hektarais daugiau, negu leido naujoji sovietų valdžia. Tuos 6 ha prieš pat karą atėmė ir atidavė mažžemiui kaimynui. Tai gi, sumažėjo laikomų galvijų, arklių, kiaulių, vištų. Liko tik tiek, kiek gali prižiūrėti šeimyna be samdomos jėgos.

Masiulių šeimyna – tipiška Lietuvos ūkininkų šeima: darbštūs, taikingi, ramūs, svetingi, mandagūs, dainingi, išprusę, raštingi, apsiskaite, jaunimas išsimokslinęs. Sumanumo ir darbštumo dėka iki karo išvystė ūkį, laikė daug gyvulių, pirkė įvairių ūkio padargų, vaikai mokėsi... Jeigu ne 1940 m. pasikeitimai, ne sovietų okupacija, Masiuliai gyventų gerai, ūkis būtų pavyzdinis, mechanizuotas, naudotų pažangiausias žemės ūkio technologijas. Dabar gi viskas apsivertė aukštyn kojom: galvojama, kaip išlikti ir išgyventi. Daug pastangų, daug darbo reikia, kad išsilaikytų, kad dukrą leistų į mokslus Vilniuje, kad visi

būtų sotūs ir apsirėnę. Ir dar giminėms, pabėgusiems iš tremties padėti.

Šeimyna sugyvena labai gražiai, prisitaiko prie charakterių, nusileidžia vienas kitam – jokių barnių, jokių pykčių, visi klausimai sprendžiami taikiai. Galioja amžiaus hierarchija – lemiamas žodis priklauso vyriausiam Masiuliui.

Gudėniškėse 1948-aisiais gyveno ir dirbo tėvai, Antanas ir Veronika Masiuliai, jų sūnus Antanas ir dukra Ona. Jauniausia dukra Eliutė studijavo Vilniaus universitete vokiečių kalbą. Ji daug išgyveno traukdamasi į Vokietiją su vyriausia seserimi Danute ir kitais pabėgėliais nuo

rusų okupacijos. Teko susidurti su visomis karo baisybėmis, buvo sužeista per bombardavimą, pasimetė nuo saviškių, ją du kartus Vokietijoje operavo, koją išsaugojo, bet su trumpesne koja teks šlubuoti visą gyvenimą, paskui rusų kariuomenė „išlaisvino“ ir grąžino į Lietuvą. O Danutė dingo be žinios. Greičiausiai žuvo per bombardavimą. Kur jos kapas? Kur jos paskutinė atilsio vieta? Nei tėvas, nei motina negalėjo padoriai apraudoti dukters, nes vis dar ruseno viltis – o gal dar kur gyva, be duonos, be vandens, nesulaukia pagalbos. Juk viltis miršta paskutinė: tėvai vis dar tikisi stebuklo – gal jų dukra dar gyva, gal prarado atmintį, o laikui bėgant atmintis sugrįš...

Jaunajam Antanui Masiuliui netoli trisdešimties, bet dar nevedęs – pagėdautinas jaunikis ne vienai apylinkės senmergei ar jaunai mergaitei. Darbštus, nagingas ūkininkas, be to, gero būdo, raštingas – tikėtų bet kuriai merginai! Tai naujosios kartos Lietuvos ūkininkas, išsilavinęs, atlikęs tarnybą dar lietuviškoj kariuomenėj prieš karą. Pats jis ir kalvis, ir batsiuvys, stalius, dailidė, bitininkas, agronomas, šaltkalvis, gali ir apkirpti – visų galų meistras! Ūkyje jis – pagrindinis šeimininkas ir darbininkas, su tėvu tik pasitaria, nes senasis Masiulis jau ligotas, ne viską gali. Antano mama Veronika gerokai jaunesnė už vyrą, bet mažo ūgio, susikūprinusi, atrodo net vyresnė... Užtai labai guvi, darbšti – viską suspėja!

Dukra Ona – nedidelio ūgio juodukė: storos juodos kasos, juodi antakiai, tamsios išraiškingos akys, gražus apvalus veidas... Viskas, ko reikia simpatiskai, patraukliai lietuvaitė!

Kiekvieną sekmadienį Masiuliai keliaudavo į bažnyčią, kuri prisirinkdavo pilna jaunimo. Vargonai, giesmės, paveikslai, spalvingi vitražai languose, iškilingas kunigas, varpelių skambesys ir pilnutėlė bažnyčia nuoširdžiai ir giliai tikinčių žmonių. Visi meldėsi už Lietuvą, už jos laisvę! Visi tikėjo, kad Dievas padės, teisingumas bus atkurtas!

Štai tokia situacija buvo 1948-ųjų pabaigoje.

Pabaiga kitame numeryje

AMŽINOSIOS VERTYBĖS – NEPRAEINANČIOS (3)

Leonas Peleckis-Kaktavičius

Pabaiga. Pradžia 2017 m. kovo 25 d. „Kultūroje“

Paklausta, kiek ji turėjusi krikšto vaikų, ponia Gražbylė atsakė:

– Daug. Būdavo: kas paprašo – krikštiju. Mama kartą paklausė: „Ar darai sąrašą?“ „Ne, – atsakiau. – Juk žinau, kiek įsipareigoju“.

Dar ir dabar ji tebejaučia pareigą rūpintis jau pražilusiais krikšto vaikais.

Tiesa, dabar tarp gyvųjų vos keletas. Tačiau su jais palaikanti labai artimus ryšius. Jau vėl nepriklausomos Lietuvos laikais keturiems iš jų padovanojusi po auksinį žiedą. Užsuka, aplanko, susitinka.

O pirmą sykį tapti krikšto mama jos paprašė, kai buvo vos penkiolikos.

3.

Šįkart su G. Venclauskaite pasimatėme jos devyniasdešimt šeštojo gimtadienio išvakarėse. Kai tarėmės dėl susitikimo, advokatės balsas pasirodė toks pat jaunatviškas kaip ir prieš daugelį metų.

Ir pasitiko ji lygiai taip pat, kaip pasitikdavo prieš trisdešimt su viršum metų. Energinga, tiesi, su tik jai vienai būdingom įžangom.

Vos susėdus prie stalo, pasisakė jau porą sykių dalyvavusi sveikuolių susitikime. Pakvietė kaip Vydūno krikštadukrę. Kalbėjusi, prisiminusi, pasidžiaugusi, kad ir šiais laikais yra žmonių, bandančių eiti Vydūno keliu.

Kokia pačios savijauta? Stengiasi kasdien nueiti iki „Šiaulių“ viešbučio, o kai nuvyksta į Palangą – kas vakarą apeiti tradicinį ratą apie kurorto senąsias gatves. Tik vakar gavosi nei šis, nei tas, vos didelė bėda neatsitikusi. Įpusėjus kelionę iki bulvario pabaigos ir beišskant ne tokio saulėto pakraščio, stauga kad suriks už nugaros: „Advokate!“ Kojos ant laiptuko taip ir nespėjo padėti, griuvo, o su galva vos neišmušė lango stiklo. Visa laimė, kad niekas nelūžo. Juk jai tai taip pavojinga – dėl kaulų išretėjimo.

– Kas išgąsdino?

– Paprastas žmogus. Jis net nesuprato, kad blogai padarė. Daug metų nematęs, galvojo, kad vis dar tebegyvenu Amerikoje. Labai apsidžiaugė... Kaip gali ant tokio žmogaus pykt?

Palydėjo advokatę į namus. Vis dėkodamas už kažkada suteiktą pagalbą.

Šiandien jau kelintą kartą G. Venclauskaitė vis prisimena tėvą. Ji vienintelė galėdavusi net garbingiausiam svečiui viešinti advokato kabinete, pasibelsti ir nebūti išvaryta. Dažniausiai ten užsukdavo, panorusi šokolado plytelės.

Tas įvykis – iš ankstyvos vaikystės.

Palangoje vasaras leido tarp skautų, toje kompanijoje visada būdavo ir profesoriaus Igno Končiaus sūnus Algis. Gražbylė buvo 9-10, o jis gal porą metų vyresnis.

Kartą vaikinukas pasiūlė:

– Nori, išmokysiu gaudyt vėžius?

Kai ankstų rytą atskuodė su dviračiu, jį pamatęs K. Venclauskis paklausė:

– Kokie reikalai iš pat ryto?

– Aš pas Zisą atvažiavau. Išmokysiu ją vėžius gaudyti.

– Turbūt nori, kad tau kailį išperčiau? Vėžius gaudant reikia varles gyvai nulupt. Tu – galvariezas, tai nori ir ją tokia padaryt. Marš lauk.

Ir išvarė.

Ponia Gražbylė sakė, jog A. Končius, vėliau tapęs daktaru, iki senatvės tą įvykį atsimindavo. Aki-vaizdu, kad jau vaikystėj buvęs potraukis chirurgijai.

Plačiai kaip gydytojas garsėjo ir G. Venclauskaitės vyras Vl. Pampikas. Taip, buvo išgeriantis, neslepia advokatė, tačiau apie geresnį diagnostiką nėra girdėjusi. Diagnozę nustatydavo *v tri biega*, anot pašnekovės. Tuo ypač dažnai galėjo įsitikinti, kai buvo persikėlę gyventi į Žemaičių Naumiestį ir jų buto viename kambaryje veikė ambulatorija.

– Atėjusiam ligoniui pasakydavo: „Tau tas, tas ir tas. Naudok vaistus tokius ir tokius. Operacija tau nereikalinga“, ir jis būdavo teisus.

Dar vienas tėvo atsiminimas:

Gražbylė Venclauskaitė, švenčianti garbingą 100 metų jubiliejų

– Iki keturiolikos metų buvo labai nabažnas. Keliais eidavo apie bažnyčią. Kas tuomet atsitiko, niekada nepasakojo net man, nors visi žinojo, kad jam esu viskas. Ir šiandien priežasties nežinau. Bet kažkas atsitiko besimokant Palangos progimnazijoj.

Gražbylė žino tik tiek, kad tėvas turėjo dar tris brolius, iš kurių du baigė aukštuosius mokslus Vokietijoje. Seneliai turėjo keturis ar šešis vandens malūnus, gana nemažai žemės, ir vienas sūnus turėjo tai perimti. O Kazimierui buvo pasakyta, kad jam reikės eiti į kunigus. Šis nesutiko. Ne, ir viskas. Ir tarp sūnaus ir tėvų nutrūko ryšiai. Vėliau tėvas jau pats turėjo rūpintis savo gyvenimu, savo ateitimi.

Tačiau ryšiai su artimaisiais nenutrūko. Kai vienas brolis, tas, kuris Vokietijoje buvo baigęs Komercijos institutą, pradėjo gerti ir iš aukštų postų krito vis žemyn ir žemyn, K. Venclauskis priėmė į savo namus tris jo vaikus, išaugino, išmokslino.

To brolio dukros dukra, besimokant jai paskutinėje klasėje, įkliuvo platindama proklamacijas prieš bolševikus. Nors buvo nepilnametė, gavo dešimt metų lagerio. Susitinka su ja. Neseniai teko apginti nuo tremtinės vardą kiek per dažnai naudojančios pažįstamos. Toji pasijuokė, kad, sugrįžus iš lagerio, buvo ištėkėjusi už baltarusio. Negirdėjo Gražbylė jų pokalbio, tik pamatė ateinančią iš virtuvės apsiverkusią. „Pasakok, kas atsitiko“, - paliepė. Pasiguodė. O G. Venclauskaitė taip su jos giminaitė pasiėlgusiai pažįstamai pasakė:

– Ji prieš mus abi turi didelių nuopelnų. Platindama lapelius skaudžiai nukentėjo. O kokie tavo nuopelnai? Kad tavo tėvas turėjo šešiasdešimt hektarų? Taip, ir jūs nukentėjote, bet jūs gyvenote gerai ir jokių nuopelnų prieš tėvynę neturite. Jei prieš ją pasakysi dar nors žodį, išvarysiu.

Beje, ne vienas, sugrįžęs iš lagerio, ėjo prašyti pagalbos pas G. Venclauskaitę. O advokatė plačiau pakalbėjo apie Veroniką Vaičaitytę, kuri į lagerį pateko iš Medicinos mokyklos. Advokatė ne tik pasirūpino jos reabilitacijos dokumentais, bet ir gyvenamuoju plotu.

Dar pora atsiminimų apie tėvą.

Jau iš anksčiau šiek tiek žinojau apie K. Venclauskio ir generolo Vlado Nagiaus (Nagevičiaus) pažintį. Šįkart – keletas įdomesnių smulkmenų ta tema.

– Nagevičius buvo grafo Felikso Tiškevičiaus nesantuokinis sūnus, – pasakojo G. Venclauskaitė. – Mokantis progimnazijoj grafas mokėjo mano tėvui už pamokas Nagevičiui. Korepetitorium buvo. Nuo tol grafo rūmai buvo atviri tėvui. O paskui pradėjo kviestis jį ir kaip advokatą. Kad patartų, padėtų.

Anot ponios Gražbylės, jos tėvas nesuprasdavo, kodėl V. Nagevičius taip neapkentė grafo. Juk jis jo motinai nupirko namus Vytauto gatvėje, jo rekomendacijų dėka ne itin gabus jaunuolis pateko į prestižinę akademiją, tapo ir gydytoju, ir generolu.

Palangos progimnazijoje K. Venclauskis mokėsi ne tik su būsimu generolu, bet ir su Lietuvos Respublikos prezidentu Antanu Smetona.

– O su Smetoniuku aš vienam kurse studijavau, – sakė G. Venclauskaitė.

Jos tvirtinimu, tėvas patraukdavęs A. Smetoną per dantį: „Kas tave rinko prezidentu, Antanai? Ap-skrities viršininkai?“ Tačiau A. Smetona ant klasės draugo nepykdavęs.

SUGRĮŽIMAS Į SAVO NAMUS

Lietuvai vėl tapus nepriklausoma, kartą įsikalbėjome su ilgamečiu „Aušros“ muziejaus vadovu E. Cicėnu.

– Net negalėčiau atsakyti, kodėl muziejus nekaupė eksponatų apie Venclauskį, – sakė direktorius. – Ypatingo pavojaus lyg ir nebuvo.

Užtat buvo didelė tikimybė, kad daug kas, ypač tai, kas susiję su žmogiškąja atmintimi, bus prarasta negrįžtamai. Neužrašai laiku atsiminimų, neliko vieno, antro, trečio jų liudininko, ir viskas.

Kad būtina nepamiršti šitų asmenybių, pokario metais viename laiške, kuris dabar saugojamas muziejuje, bandė persergėti ir P. Bugailiškis. Jis net nurodė ir kai ką konkretaus: dukra Gražbylė ne tik nesiruošia išsaugoti svarbių dokumentų, ji juos net ūkiniams reikalams naudoja.

Užtat šiais laikais „Aušros“ muziejuje Venclauskiams skiriamas išskirtinis dėmesys. Jį net būtų galima įvardinti sugrįžimu į savo namus.

Pirmas svarbus įvykis – nuolatinės S. ir K. Venclauskių ekspozicijos atidarymas 1995 m. gegužės 2 d. Data tokioms iškilmėms pasirinkta neatsitiktinai: lygiai prieš porą metų rūmų arkadoje buvo atidengtas paminklas S. Venclauskienei. Atidarant ekspoziciją konstatuota, jog joje rodomi 142 eksponatai, tarp jų – 29 dokumentai, 10 asmeninių daiktų, 25 spaudiniai, 78 nuotraukos.

Per tryliką metų toji originali tematika dar labiau pasipildė. Ypač po to, kai, 1999 metais mirus vyriausiajai dukrai Danutei, buvo pargabentas iš JAV jos sukauptas asmeninis archyvas.

Tos neeilinės šeimos tėvą K. Venclauskį jau mena ir bronzinis biustas, stovintis prieš rūmus ir sutinkantis kiekvieną, veriantį muziejaus duris.

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraščių skyriuje (F. 30-1116) muziejininkams pavyko surasti S. Venclauskienės atvirlaiškį, skirtą Jadvygai Juškytei, kartu vaidinusiai pirmajame lietuviškame spektaklyje „Amerika pirtyje“. Įdomu, kad, praėjus daugiau kaip keturiems dešimtmečiams, buvusi kolegė scenoje, o tuo metu jau žinoma pedagogė ir visuomenės veikėja vardo dienos proga buvo prisiminta iš Palangos, kur jų buvusi trupė pradėjo rašyti lietuviškojo teatro istoriją.

Parnaravoje, netoli Kėdainių tuo metu gyvenusiai J. Juškytei ant atvirlaiškio užrašė: „Brančiausioji Prietelka mano! Sveikinu Vardo dienos progą, duok Dieve sveikatos ir tuos karo meto sunkumus lengviau pakelti. Aš vis dar tebevasaroju Palangoje. Šiaip visi mes sveiki, būk ir Tu sveika. Tavo senovės draugė Stanislava Venclauskienė

15. X. 43. Palanga”.

Nukelta į 8 psl.

ĮMŽINOSIOS VERTYBĖS

Atkelta iš 7 psl.

O šiauliškių namų ant Pasadnos ulybės geroji aura niekur nepradingo. Dabar ją puoselėja muziejininkai. Ištikimai ir su meile. „Aušrai“ vadovaujantis Raimundas Balza apgailestavo, kad, ardant senąją ekspoziciją, nebuvo kieno paklausti, ar apie slėptuvę sienoje žinojo kolegos, čia darbavęsi šeštajame dešimtmetyje, tai yra tuomet, kai rūmus pradėjo eksploatuoti muziejus. Radinys labai netikėtas, mįslingas.

Anga nedidelė, tačiau vaikas pro ją pralįstų gana laisvai. O patalpa už jos – nemaža, kambarėlio-slėptuvės plotis apie tris metrus, jis dargi su niša, su užlinkimu. Čia galėtų tilpti netgi keletas vaikų.

– Taip, – sakė direktorius, – viena iš versijų, ir, ko gero, pati tikriausia, – čia galėjo būti slepiami žydų vaikai.

Tą versiją dar bus bandoma tikrinti. Slėptuvę sienoje su medinėmis, rakinamomis durimis gal prisimins kas nors iš gyvųjų Venclauskių augintinių. O gal ir ne, juk apie tai galėjo žinoti tik Mama ir Danutė, kurių jau nepaklausi. Ko gero, daugiausia būtų galima sužinoti, naujieną paskleidus tarp išgelbėtų žydukų.

Kodėl ardomos senosios ekspozicijos, taip pat ir toji, kuri skirta Venclauskiams? Todėl, kad laikas diktuoja savo, atsako muziejaus direktorius R. Balza. Kuo bus pakeistos morališkai susidėvėjusios, jis

jau įsivaizduoja nesunkiai, nes sukaupė neblogą patirtį, kuriant šiuolaikišką muziejų Ch. Frenkelio vi-loje. Be to, vienas pavyzdys neduoda ramybės – labai jau norisi sukurti ką nors panašaus, ką teko matyti Palemone, iš esmės atsinaujinusiam Salomėjos Nėries name-muziejuje. Iki smulkmenų išstudijavo viską, kas gali duoti realią naudą. Labai gali būti, kad Venclauskių namuose viskas bus dar šiuolaikiškiau.

– Naujosios ekspozicijos, memorialinės erdvės turi būti gyvos, – pabrėždamas paskutinį žodį, sako R. Balza.

Rūmų laukia didžiulė rekonstrukcija, kapitalinis remontas, o po to, žinoma, didžiausias dėmesys bus skiriamas tų namų buvusiems šeiminiškams. Ekspozicija numatoma ir tematine prasme kiek platesnė nei toji, kuri buvo sukurta 1995 metais, ir vizualizuota, nepalyginamai modernesnė. Per asmeninius daiktus, dokumentus, nuotraukas parodant Venclauskių šeimos istoriją, jos nuopelnus, dalyvavimą visuomeninėje, kultūrinėje, politinėje veikloje bus pasistengta, kad, vaizdą rodant, čia atėjęs lankytojas galėtų išgirsti ir atsiminimų fragmentą.

– Žmogui turėtų būti visapusiškai įdomu, – intriguoja muziejaus direktorius. – Šiuolaikinės galimybės daug ką leidžia padaryti, net perkelti į kitą istorinę epochą

Šito, beje, taip pat prireiks – juk Venclauskių gyventa keliose epochose – nuo carinės Rusijos laikų iki dviejų rusų ir vokiečių okupacijų.

Memorialines erdves, skirtas Venclauskiams,

jos. Bet niekas nesijuokė.

Ji neapkalėdojo nė pusės gatvės, o jau turėjo kietai prisikimšusi pilną maišą. Gailestingi dar tebebuvo žmonės, juk ir su jais pačiais valdžia

ne ką geriau elgėsi.

Tempdama rogutes pro daržinę, Pilimana išgirdo, kad kūtėj kažkas kala. Pravėrė mažąsias duris – ir sustojo kaip stulpas. Jazbutis, pasiėmęs žalio medžio lazda, talžė jau nebesikeliančias karves, daužė per pačius nugarkaulius, kam jos pačios nebeina prie šulinio gerti.

– Išgama!.. – suriko Pilimana, griebė keturnagę šakę, iškėlė į viršų ir puolė artyn.

Jazbutis, pamatęs Pilimanos veidą, iškart suprato, kad čia nebe juokas, metėsi bėgti, bet apsibrido per numestą kibirą ir parkrito keturpėscias. Bet ir keturpėscias skubiai ropojo tolyn. Ant to kibiro užlėkė ir Pilimana, griuvo pati, susmeigdamą šakės nagus į atstatytą Jazbučio subinę.

Ji nebūtų dūrusi, tik plokščiai aptalžiusi jam kuprą, gal kelis kartus vožtelėjusi ir per kepurę, tačiau dūrusi – ne.

Jazbutienė išlėkė į miestelį, parsivedė tokį felčerį, tas išgėrė butelį, išeidamas kažką parašė ant popieriaus. Gal kaip nors taip: „Vidurinėj kūno daly iš nugaros pusės pastebėtos keturios negilios durtinės žaizdos.” Paskui Jazbutis tą popierių visur kaišiojo.

Po geros savaitės prie Pilimanos kamaros sustojo Jagminio šlajelės. Pilimana sėdėjo ant lovos krašto su višta skreite, bukau žiūrėjo į sieną ir beveik nepasuko galvos Jagminui įėjus.

– Pilimana, atėjo du šaukimai į teismą. Vienas tau, kitas Jazbučiui. Rytoj dvyliktą valandą turėsit abu būti rajone prie teismo durų!

– Nežinau, nė kur tas yr.

– Jazbutis žinos. Duosiu arklį, ilgas roges, tu pati Jazbutį gulsčiau ir nuveši.

– Aš su anuo nevažiuosiu. Geriau savo kojomis eisiu.

– Penkiolika kilometrų – per tokį sniegą?!

– Tas nēr daug. O Jazbučio nevesiu.

– O dėl ko? Dėl ko?

– Tas gali pradėti rokuoties.

– Aš pasakysiu, kad nė vieno žodžio – nė vampt.

Lai guli kniūbsčias ant šiaudų ir kriuknoja sau. Už nugaros tau gulės, ir viskas.

Pilimana tylėjo. Gal ji sunkiai galvojo, gal jai ne-

planuojama sukurti pirmajame rūmų aukšte, ten, kur buvo advokato kabinetas ir priimamasis bei pagrindinės gyvenamosios patalpos. Čia ne tik atsiras ekspozicija, bylojanti apie įvairiapusę veiklą bei vaikų auginimą, bet ir kamerinė aplinka, galinti sutalpinti 60–70 žmonių. Atsiras galimybė pakviesti šiauliečius ir miesto svečius įvairiems renginiams, pristatymams, paminėjimams.

– Tai ypač svarbu, – pristatydamas netolimą ir visai realią viziją, pažymėjo pašnekovas.

Venclauskių namas visada traukė žmones, o tai, ką naujo čia ruošiasi sukurti muziejininkai, dar didesnę dėmesį atkreips į šį įdomų, išraiškingos, stilingos architektūros rūmą su nepaprasta praeitimi.

Pačioje XXI a. pradžioje šalia rūmų buvo atidengtas K. Venclauskio paminklas. Seniai legenda šiauliečiams (ir ne tik jiems) tapęs advokatas „sugrįžo“ per savo gimimo dieną. Čia didžiausi nuopelnai priklauso idėjos autoriui ir puoselėtojiui – muziejaus direktoriui R. Balzai ir, žinoma, skulptoriui Gintautui Lukošaičiui. Idėjos įgyvendinimui prireikė beveik ketverių metų

– Paminklas S. Venclauskienei jau stovėjo, o K. Venclauskio įamžinimas buvo tarsi nuėjęs į antrąjį planą. Todėl tokia mintis buvo labai savalaiki, – prisimindamas tuos metus, pasakojo idėjos autorius.

– Tarpukaryje Venclauskių namas išsiskyrė iš kitų ir balta spalva. Gal ir ją sugrąžinsite?

– Turbūt taip, – „Aušros“ muziejaus direktoriui R. Balzai labai svarbu, kad viskas šiuose namuose primintų jų gražiausius metus, ir kad jie vėl taptų rūmais, į kuriuos visada norisi sugrįžti.

Šv. Pilimana

Atkelta iš 5 psl.

Melžti tų karvių seniai nebereikėjo. Buvo gyvos beveik vienu vandeniu. Jazbutis pripildavo jo į didelę geldą pas šulinį, išvarydavo jas iš kūtės, ten jos ir atsigerdavo.

– Daugiau nevarinėk! – uždraudė Pilimana. – Nešiok vandenį į kūtę ir girdyk! Ar nematai, kad jau eina svyrudamos? Kai nuvirs – ar atkelsi?

– Kas gali tiek pritampyti?..

– Pritampysi! Tam ir esi!

Visą gyvenimą buvusi tokia rami, romi ir mažakalbė, Pilimana pati jautė, jog žvėrėja. Bet juk reikėjo kažkaip gelbėti tuos gyvulius. Ir dar neaišku, kaip čia yra: ar tai ji žvėrėja, šaukdama ant Jazbučio, ar jau seniai sužvėrėjo tie, kurie pasmerkė karves tokioms baisioms kančioms. Visai paio Pilimanos nervai. Ir vis dėl to baubimo. Vargšės baubdavo nuo ryto iki vakaro, šitaip šaukdamosi nors kokios pagalbos ir gailestingumo. Ypač nykus ir visai nebepakeliamas tas baubimas buvo nakties tamsoje, nespindint aplinkui nė vienam žiburiui. Tiesa, prieš vidurnaktį jis nutildavo, bet ir vėl prasidėdavo gerokai prieš aušrą. Pilimanai net kildavo mintis prašyti Dievo, kad apkurstų ar išprotėtų, ir tada nieko nebereikėtų imti į galvą.

Viskas. Pašaras baigėsi. Liko tik geras pusvėžimis kraiko šiaudų, pernykščių ar užpernykščių.

Ir vėl snigo. Vertė tirštai, gausiai, ir pro tokį snigimą viskas aplinkui vos dūlavo. Ratinėj ji susirado senas rogutes, suvyniojo ir užmetė ant jų didelį maišą. Tiek metų gyvendama tik su gyvuliais, ji ne visus miestelyje ir pažinojo, todėl suko į kiekvienus namus, prašydama šieno ar šiaudų saujos, kimšo, ką gavusi, į maišą ir vėl klampojo toliau, visa apsnigta, it Kalėdų Senis. Ne visi ir turėjo sušelpiti, karvę belaikę gal tiktai kas penktas ar šeštas, dabar žmonės valgė mažai ir juodai, visiems buvo pasninkas. Tačiau kiek ilgai ji galės šitaip kalėdoti? Žmonės pradės nebeduoti, kiekvienas taupys savo karvelei. Kas žino, kada šį metų ateis pavasaris, ankstyvas bus ar vėlyvas? Jei miestelyje niekas nebešelp, Pilimana buvo pasiryžusi traukti į aplinkinius kaimus. Tegu juokiasi iš

lengva buvo ryžtis.

– Pilimanėle, širdede, tu nenumanai, koks geras dalykas čia išeina! Būsi pirmoji Lietuvoj, kuri taip karštai gynei kolchozo turta! Laikraščiai aprašys! – Aš ne kolchozą, aš kankinamus gyvulius gyniau!

– Bet tu taip sakyk! Kad ir ko klaustų, kaip tardytų, kartok kaip užsukta: gyniau kolchozo turta!.. Ir nieko tau nebus! Dar dėkui pasakys!

– Man nereik.

– Bet ar tau sunkiai yr pasakyti: gyniau kolchozo turta!..

– Sunkiai.

– Pilimanėle! Širdede!..

Pilimana nukėlė vištą nuo skreito, pastatė ant grindų:

– Jeigu atveši du vežimus šieno – sakysiu.

– Pilimanėle!.. Iš savo širdies išplėšiu, nuo arklų nutrauksiu, bet atvešiu!..

Ir vėl snigo. Tirštai, be vėjo, dideliais kasniais. Beveik nieko negalėjai matyti. Jazbutis kniūbsčias gulėjo rogių gale ant šiaudų, Pilimana valdė arklį. Privaziavo mišką. Net ne mišką, o tokį lyg eglyną, su iššokusiais aukštyn beržais, lyg didelį beržyną, su pauglėmis eglaitėmis tarpuose. Pilimana sustabdė arklį, tylėdama atkišo vadžias Jazbučiui, kad palaikytų. Išlipo iš rogių ir nubrido per sniegą, kur tos eglaitės tamsiausiai dūlavo.

Kniūbsčias gulėsis, Jazbutis parvažiavo vienas.

– O kame Pilimana? – išvertė akis Jagminas.

– Iš kur aš galiu žinoti? Nubrido į tokias egles – ir nebeparėjo.

– O ko tu nepalaukei?

– Ir laukiau, ir vardu šaukiau, ir keikiau, bet kad neparėjo. Pamislįjau, kad išsigando to teismo ir parbėgo atgal į miestelį.

– O kamaroj nēr?

– Niekur nēr.

– Tikrai gal išsigandusi nusidavė į kitą rajoną...

Rudenį vaikai grybavo tame beržyne, ten tiltais augdavo guotės, parbėgę sakė, kad matė apgraužtą žmogaus kaukolę. O kad netoliese mėtėsi ir trikampiška nuo kaladės atskelta pliauska, – jiems neatėjo į galvą pasakyti. Kiek tų kaukolių mėtėsi miškuose po karo! Vis tiek niekas nebūtų ėjęs žiūrėti.

Taip jie visi ir dingo: Martinkus, jo sesuo ir pati Pilimana. Karvės išdvėsė. Reikėjo vėl kelis žmones išbuožinti ir parsivaryti kitas.

